

Hitler na Kershaw: Wat een kwarteeuw historisch onderzoek (1998-2022) ons leert over de jonge Hitler (1889-1919)

Fabian Van Samang

Édition électronique

URL : <https://journals.openedition.org/temoigner/10839>

DOI : 10.4000/temoigner.10839

ISSN : 2506-6390

Éditeur

Éditions du Centre d'études et de documentation de l'ASBL Mémoire d'Auschwitz

Édition imprimée

Date de publication : 10 avril 2022

Pagination : 19-28

ISBN : 978-2-930953-16-8

ISSN : 2031-4183

Référence électronique

Fabian Van Samang, «Hitler na Kershaw: Wat een kwarteeuw historisch onderzoek (1998-2022) ons leert over de jonge Hitler (1889-1919)», *Témoigner. Entre histoire et mémoire* [Online], 134 | 2022, Online op 27 mars 2023, geraadpleegd op 29 mars 2023. URL: <http://journals.openedition.org/temoigner/10839> ; DOI: <https://doi.org/10.4000/temoigner.10839>

HITLER NA KERSHAW WAT EEN KWARTEEUW HISTORISCH ONDERZOEK (1998-2022) ONS LEERT OVER DE JONGE HITLER (1889-1919)

DIVERS Sinds de publicatie van het eerste deel van Ian Kershaws veelgeprezen Hitlerbiografie is bijna een kwart eeuw verstreken.¹ Hoewel het door heel wat analisten als de definitieve biografie werd omschreven, viel het historisch onderzoek na het verschijnen van de beide delen allerm minst stil. Niet alle auteurs zijn het eens over het belang van dit bijkomend biografisch onderzoek.² In dit overzichtsartikel geven we een stand van zaken van de Hitlerhistoriografie sinds 1999 en de waarde van de nieuw verworven inzichten – wat weten we méér over het historische personage Adolf Hitler sinds de publicatie van Kershaws monografie en hoe solide zijn de inzichten die op dit onderzoek geënt zijn? De focus ligt op dié studies waarin extra bronnenmateriaal werd aangeboord. Daar waar ‘Hitler – Hoogmoed’ afklokte in het jaar 1936 (toen Hitler 47 was), eindigt dit artikel in het jaar 1919, ongeveer halverwege het leven van de latere rijkskanselier en president.

DE SCHMIDTS, KOPPENSTEINERS, PENZEN – EN DE ANDEREN. HITLERS VERWANTEN

Volgens Ian Kershaw stamde Adolf Hitlers vader, Alois Schicklgruber (1837-1903), uit een geslacht van “kleine boeren in het even schilderachtige als arme *Waldviertel*, een heuvelachtige en beboste streek in het uiterste noordwesten van Neder-Oostenrijk, aan de grens van Bohemen.”³ Over wie Alois’ vader precies was, bestaat tot op vandaag onzekerheid. Kershaw overloopt en evalueert de hypothesen, voor hij dieper ingaat op Alois’ drie huwelijken (met Anna Glasl, Franziska Matzelberger en Klara

Pözl) en één buitenechtelijke relatie, waaruit 9 kinderen zouden zijn voortgevloeid. Naast de beide ouders van Klara Pözl, Alois’ derde echtgenote (en Adolf Hitlers moeder), vermeldt Kershaw geen verdere ascendenten (overgrootouders en betovergrootouders), collateralen ((groot-)ooms en tantes, (achter-)neven en nichten) of descendenten (kleinkinderen en achterkleinkinderen), met uitzondering van William Patrick Hitler, die de zoon was van Adolfs halfbroer Alois Hitler junior (en over wie Kershaw enkel opmerkt dat hij zijn bekende oom zou hebben gechanteerd met een verhaal over ‘joods bloed’ in diens aderen – een verhaal dat de auteur ontleent aan het getuigenis van Hitlers advocaat, Hans Frank). Kershaws index telt naast Adolf slechts elf andere Hitlers – minder dan men kan terugvinden in oudere biografieën.⁴ ●●●

(1) Kershaw, Ian. *Hitler. Hoogmoed (1889-1936)*. Utrecht, 1999 (1^e Engelse ed. 1998), 839 p. (hier pp. 31-45).

(2) Hentschel, Volker. *Wieder nichts Neues über Hitler. Aber alles, was man über ihn weiss (und wert ist, gewusst zu werden) auf 248 Seiten*, Münster: Aschendorff Verlag GmbH, 2018, 248 p.

(3) Kershaw, *Hitler*, I, 31.

(4) Zie onder meer Alan Bullocks biografie, *Hitler: a study in tyranny*. Londen, 1952, vertaald als: *Hitler. Leven en ondergang van een tiran*. Utrecht: Bruna en Zoon, s.d. (wellicht 1958), 541 p., waarin Stephan Hiedler (ten onrechte) als eerste telg van de familie Hitler wordt aangehaald, naast Martin Hüttler, de overgrootvader van Adolf Hitler.

- Dit hoeft niet te verbazen, want op één interview met Paula Hitler na, dat zich in de *National Archives* in Washington bevindt, is Kershaws stamboom niet gebaseerd op archivalisch materiaal, maar op eerdere studies van gezaghebbende geschiedvorsers (vooral Franz Jetzinger, Werner Maser en Bradley F. Smith).⁵

Sinds Kershaws monografie is de Hitlerfamilie tot eeuwen terug gedetailleerd in kaart gebracht. Het begon al rond de eeuwwende, toen Adolf Hitlers ascendenten voor het eerst werden opgelijst. De Amerikaanse genealoog Alfred Konder publiceerde in 1999 *Adolf Hitler's family tree*,⁶ waarin hij de patrilineaire verwantschap van Adolf Hitler tot in de 16^e eeuw uittekende: de aanwijsbare stamvader was Mattheus Huettler, die in 1571 in het Oostenrijkse 'Rothsarn' leefde (wellicht verwarde Konder de Gotische f met een s – Rothfarn is een gehucht op een vijftal kilometer ten zuidoosten van Spital, de plaats waar Hitlers moeder werd geboren en waar zijn vader opgroeide). Vervolgens toonde hij een onafgebroken bloedlijn aan tot Martin Hiedler, die de vader was van Johann Georg, en bijgevolg Adolf Hitlers patrilineaire overgrootvader. De Schicklgrubers (de familie van Hitlers grootmoeder van vaderszijde) woonden al sinds het begin van de 17^e eeuw in Strones en werden vrijwel allemaal begraven op het nabijgelegen katholieke kerkhof van Döllersheim (met uitzondering van Alois, wiens gebeente tot voor kort rustte in Leonding, nabij Linz).⁷ Konder slaagde er tevens in de moederlijke bloedlijn terug te voeren tot de vroege negentiende eeuw, toen Johann Pölzl, de betovergrootvader van Adolf Hitler, in Spital overleed (wellicht in 1813). Hoewel de auteur slordig omspringt met bronvermelding en zich in ruime mate baseert op het boek van Hitlers verre verwant Rudolf Koppensteiner (*Die Ahnentafel des Führers*, voor het eerst uitgegeven in Leipzig in 1937) is zijn studie een gedetailleerd en deugdelijk overzicht van Hitlers voorouders in opgaande lijn, en een belangrijke aanvulling op Kershaws Hitlerbiografie. Veel ervan werd bevestigd en vervolledigd door de Belgische auteur Marc Vermeeren, die niet enkel minutieus bronnenonderzoek verrichtte in twee dozijn archieven in zestien Duitse

en Oostenrijkse steden, maar ook een interview afnam van een veertigtal verwanten van de gewezen kanselier. In zijn indrukwekkende studie stelt Vermeeren Hitlers kwartierstaat op tot 12 generaties terug (een kwartierstaat brengt een persoon, diens ouders, hun ouders enzovoort in kaart – na 15 generaties zijn dat in theorie 16.384 personen); aan de hand van de archiefstukken identificeert hij zestig plaatsen waar voorouders van Adolf Hitler hebben geleefd; alsmede de nakomelingen van Hitlers grootouders langs moederszijde (Johann Baptist Pölzl en Johanna Hüttler), van wie er velen tijdens de Russische bezetting van Oost-Europa om het leven kwamen of in mensonterende omstandigheden door de Russen werden vastgehouden: Hitlers oom Johann Schmidt (de echtgenoot van Hitlers tante Theresia), hun twee zoons Johann junior en Eduard Schmidt, Hitlers achternicht Maria Schmidt en haar echtgenoot Ignaz Koppensteiner.⁸

Heel wat van Adolf Hitlers collateralen kregen bovendien een menselijker gezicht in *Die Hitlers. Die unbekante Familie des Führers* van Wolfgang Zdral, een destijds 50-jarige politicoloog en journalist uit Zuid-Duitsland.⁹ Zdral benadrukte vooral de krampachtige relatie tussen Hitler en zijn verwanten: met zijn enige overlevende zus Paula, met zijn halfbroer Alois (die naar eigen zeggen als kind zwaar te lijden had onder Hitlers driftige karakter) en met de dochter van zijn halfzus Angela (Geli Raubal, die in september 1931 een einde aan haar leven maakte met één van Hitlers pistolen). Heel wat biografische elementen waren al uitgebreid beschreven door andere historici en zijn op zich dus niet zo vernieuwend.¹⁰ De verdienste van Zdral schuilt vooral in het samenballen van grote hoeveelheden historische informatie tot behapbare familiehistories, die hij met onbekende anekdotes, aangetroffen in archivalisch materiaal, aanzienlijk verfijnt – hij citeert uit de verhoren van Paula Hitler (bewaard in het Münchense *Institut für Zeitgeschichte*), vond de onderzoeksgegevens van de FBI over William Patrick Hitler terug in de archieven van de Amerikaanse inlich-

(5) Kershaw, *Hitler*, I, pp. 54-58 (interview met Paula Hitler voetnoot 60).

(6) Konder, Alfred, *Adolf Hitler's family tree. The untold history of the Hitler family*, Salt Lake City, 2000 (1^e druk 1999), 66 p. (online versie).

(7) "Tombstone on grave Adolf Hitlers parents removed," *The Guardian*, 30 maart 2012 (online versie).

(8) Vermeeren, Marc, *De jeugd van Adolf Hitler (1889-1907) en zijn familie en voorouders*, Soesterberg: Uitgeverij Aspekt, 2007, 420 p. (vooral pp. 201-229, 231-246 en 317-328).

(9) Zdral, Wolfgang, *Die Hitlers. Die unbekante Familie des Führers*, Bergisch Gladbach: Verlagsgruppe Lübbe, 2008 (1^e druk 2005), 256 p.

(10) Zie onder meer: Maser, Werner, *Adolf Hitler. Legende, Mythos, Wirklichkeit*, München en Esslingen, 1975 (1^e druk 1971), 636 p.

© Liwal/falk, Commons wikimedia

... De katholieke *Pfarrkirche* van de heilige Michael in Leonding, met het dorpskerkhof waar tot voor kort de stoffelijke overschotten van Adolf Hitlers ouders rustten

tingendienst, diepte de interne correspondentie over Alois Hitler op in de politiearchieven van Hamburg en wist nog enkele hoogbejaarde tijdgenoten tot een interview te overhalen. Enkele verre verwanten van Hitler lieten zich inmiddels ook interviewen voor documentaire reeksen – in Guido Knopps ‘The Hitler Family’ (2005) kwamen onder meer Alois Hitler juniors pleegdochter en Adolf Koppensteiner aan het woord; en in Joel Solers documentaire prent uit 2009 (‘Uncle Hitler’) getuigden Frau Sillip, Adolf Koppensteiner en zijn neef Johann Schmidt over de minder fraaie kanten van de familiegeschiedenis.¹¹

Door het onderzoek van Konder, Vermeeren en Zdral verviel het vaak aangehaalde argument dat de Hitlerfamilie joodse wortels zou hebben gehad (Kershaw verwees het verhaal al naar de prullenmand).¹² Toch nam de Duitse journalist Guido Knopp in zijn boek *Geheimnisse des ‘Dritten Reichs’* (2011) uittreksels van passagierslijsten op, waaruit moest blijken dat meerdere Oostenrijkse Hitlers met een oudtestamentische voor-

(11) Guido Knopp. ‘The Hitler family’ (<https://www.youtube.com/watch?v=zZaPlrwwKAU>) (2005); Joel Soler. ‘Uncle Hitler.’ <https://www.youtube.com/watch?v=uhLQpjbmPro> (2009)

(12) Kershaw, *Hitler*, I, 35-37.

naam in de periode 1895-1923 naar Amerika zijn vertrokken.¹³ Zeker, in Circleville Ohio (Pickaway County) bevindt zich langs de Hitler road 1 een Ludwig Hitler kerkhof, waar de stoffelijke resten van 34 Hitlers rusten. Onder hen bevinden zich Abraham (1803-1868), Jacob (1796-1879) en Hannah (1807-1863) Hitler.¹⁴ Een genealoog, wiens moeder Hitler als meisjesnaam droeg, vond in de plaatselijke archieven dat de Hitlers al in het midden van de 18^e eeuw in Ohio waren neergestreken en een belangrijke bijdrage hadden geleverd aan de ontwikkeling van de regio.¹⁵ Maar of Knopps migranten en de Hitlers uit Circleville joden waren, en of die dan verwant zouden zijn met het voormalige Duitse staatshoofd, is verre van zeker en wordt in ieder geval niet door bronnen gedragen.

De legende dat Hitlers voorouders verpauperde boeren waren, zoals Kershaw poneerde, werd in 2006 bijgesteld door onderzoek van de Oostenrijkse historica Anna Maria Sigmund. In het *Niederösterreichisches Landesarchiv* trof ze de huwelijksakte van Hitlers grootouders aan. Daaruit bleek dat grootmoeder Anna Maria als bruidsschat de niet onaanzienlijke som van 335 gulden aan haar echtgenoot schonk, terwijl de bruidegom naast een spaarpotje van 200 gulden ook uitgestrekte landerijen en tuinbouwgronden inbracht. In de doopregisters van de parochie Döllersheim vond Sigmund de geboortedatum van Hitlers grootmoeder terug (1 juli 1796), naast die van haar beide zussen (Anna Maria en Josefa) en drie broers (Josef, Franz en Georg). Hetzelfde archief bevat de akte, waarin de verkoop van het landgoed van Johann Schicklgruber aan zijn zoon Josef werd geregeld. De overeengekomen koopsom bedroeg 3.000 gulden. Toen Theresia Schickl- ●●●

(13) Knopp, Guido, *Geheimnisse des ‘Dritten Reichs’* [Nederlandse uitgave: *Geheimen van het Derde Rijk*], Utrecht: Omniboek, 2011, 357 p. (hier pp. 18-21).

(14) <https://www.findagrave.com/cemetery/41888/memorial-search?firstName=&lastName=Hitler&page=1#sr-173831517>

(15) Schlichter, Ben, „Community overwhelmingly supports Hitler family, monuments,” *The Scioto Post*, 20 augustus 2017 (online-versie).

- gruber (Hitlers overgrootmoeder) een paar jaar later overleed, liet ze – volgens het testament dat Sigmund opdiepte – haar dochter meer dan 70 gulden na; uit een bewaard gebleven inventaris bleek ze toen al 1.500 gulden te hebben geërfd van haar grootouders. Behoeftige keuterboeren waren Hitlers grootouders dus allerminst.¹⁶

Drie kwart eeuw na de Tweede Wereldoorlog hebben we ook een betere kijk op de descendenten van de Hitlers. De door Ian Kershaw niet nader genoemde dame die Alois een buitenechtelijk kind schonk was wellicht Thekla Penz, een zeven jaar jongere twintiger (°1844) uit het nauwelijks bewoonde, landelijke Kienau. Ze was de dochter van Anton Penz en zijn echtgenote Elisabeth Auer. Uit de parochieregisters van Arbesbach blijkt dat Alois en Thekla hun dochter Theresia noemden, mogelijks naar de twee jaar jongere zus van de moeder. Theresia werd zélf moeder van minstens zes kinderen, maar de enige met naam bekende zoon, Johann, stierf voor hij de volwassen leeftijd bereikte. Theresia Rammer-Penz stierf in op 15 november 1932, op 63-jarige leeftijd, en werd drie dagen later door priester Leopold Fuchs op de begraafplaats van Tragwein ter aarde besteld.¹⁷ Een verwant van Hitler die in de academische literatuur heel wat aandacht kreeg is Aloisia Veit, een achterkleindochter van Josepha Schicklgruber, de zus van Hitlers grootmoeder van vaderszijde. Aloisia's vijf jaar jongere halfbroer Josef was in 1920 uit liefdesverdriet uit het leven gestapt. Volgens haar pleegouders, het echtpaar Pracher, waren haar oudere zus Victoria en haar jongere halfzus Josefa mentaal gehandicapt. Historica Annette Hinz-Wessels vond in het *Bundesarchiv* in Berlijn Aloisia's medisch dossier terug. Daaruit blijkt dat de jonge

© liwal/falk, Commons Wikimedia

– Kasteel Hartheim (Alkoven, bij Linz, april 2012), het vernietigingscentrum in Oostenrijk voor mentaal gehandicapten waar Aloisia Veit in 1940 wellicht werd omgebracht

vrouw omstreeks 1932, op 41-jarige leeftijd, stemmen begon te horen en waanbeelden ontwikkelde, die een langdurige opname in een psychiatrische instelling noodzakelijk maakten – eerst in 'Am Steinhof' in Wenen en vervolgens in Ybbs aan de Donau. De data van haar overplaatsingen werden met een stempel in haar medisch dossier aangebracht. In 1940 overleed ze. Naar alle waarschijnlijkheid werd ze omgebracht in de gaskamer van kasteel Hartheim bij Linz, één van de zes grote NS-instellingen van het Derde Rijk voor de vernietiging van mentaal gehandicapten. Aloisia's dossier werd in 1945 in de verwoeste NSDAP-archieven in München aangetroffen en naar Amerika meegenomen. Een document met overeenkomstige gegevens bevindt zich vandaag in het *Institut für Zeitgeschichte*. Het werd wellicht door een geheim agent in opdracht van SS-chef Himmler opgesteld.¹⁸

Kershaw wijdt geen woord aan de zoon die Hitler als *Gefreiter* tijdens de Eerste Wereldoorlog verwekt

(16) Sigmund, Anna Maria, *Diktator, Dämon, Demagoge. Fragen und Antworten zu Adolf Hitler*, München, Deutscher Taschenbuch Verlag: 2006, 259 p. (vooral pp. 113-115 en voetnoten 8-16 p. 241).

(17) Gegevens ontleend aan: <https://www.wikitree.com/wiki/Penz-2>; het overlijdensregister vindt men terug op: <https://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/oberoesterreich/tragwein/306%252F1932/?pg=6>

(18) Hinz-Wessels, Annette. 'Aloisia Veit. Ein 'Euthanasie'-Opfer aus Hitlers Familie.' In: Petra Fuchs e.a., eds. *Das Vergessen der Vernichtung ist teil der Vernichtung selbst.* Lebensgeschichten von Opfern der nationalsozialistischen 'Euthanasie.' Göttingen: Wallstein Verlag, 2007, pp. 274-284.

zou hebben bij een Franse vrouw die destijds in het West-Vlaamse Ardoioe woonde, Charlotte Lobjoie. Haar zoon, Jean-Marie Loret (hij kreeg de naam van mevrouw Lobjoies latere echtgenoot) voerde heel zijn leven campagne om zijn afstamming te bewijzen en kreeg daarbij de steun van de gerenommeerde Duitse historicus en Hitlerbiograaf Werner Maser. De bewijskracht van het verhaal is echter uiterst gering: het getuigenis van zijn moeder, wat geruchten, een schilderij van Lobjoie dat door Hitler zou zijn gemaakt en een vermeende fysieke gelijkenis. In 2009 publiceerde de Vlaamse jurist en schrijver Jean-Paul Mulders een wereldwijd gelauwerde studie, *Op zoek naar de zoon van Hitler*. In de jaren daarvoor had hij – al dan niet met de toestemming van de donoren – DNA-stalen verzameld van Hitlers verwanten in Oostenrijk en de VSA. Op de rugzijde van enkele postzegels had hij tevens speekselresten aangetroffen die mogelijks van de inmiddels overleden Jean-Marie Loret afkomstig waren. Hij liet ze vervolgens in een labo in het Oost-Vlaamse Zwijnaarde onderzoeken. Uit de analyse bleek dat het genetisch materiaal van de mannelijke familieleden in de beide landen sterke gelijkenissen vertoonde; het DNA van Hitlers vermeende zoon week er echter aanzienlijk van af. Loret was blijkens dit onderzoek dus niet aan Hitler verwant.¹⁹ Guido Knopp kreeg van een industrieel uit het West-Vlaamse Izegem de toestemming het schilderij dat Hitler van Lobjoie zou hebben gemaakt te onderzoeken. De filmmaker en zijn ploeg stelden vast dat er in de rechterbenedenhoek een swastika op was aangebracht – dat was vreemd, aangezien de swastika pas jaren later het symbool van de nazipartij werd. Om het vermoeden dat het om een vervalsing ging weg te nemen stelde hij voor het schilderij door specialisten te laten onderzoeken, maar dat werd volgens Knopp door de eigenaar geweigerd.²⁰ Omdat Lorets kinderen geen interesse leken te hebben voor het Hitlerverhaal, was de kous voor de meeste historici hiermee af. In 2012 kende de zaak even een oprisping, wellicht omdat de memoires van Loret in Frankrijk zouden worden heruitgegeven.²¹ Bovendien vond de

zoon van een Britse soldaat een aantekening van zijn vader in diens oorlogsdagboek (gedateerd 30 september 1944). Daarin stond te lezen dat soldaat Leonard Wilkes (uit Small Heath, Birmingham) een bezoek had gebracht aan de plaats waar Hitler tijdens de Eerste Wereldoorloggekazerneerd was. Hij ontmoette tevens ‘de vrouw die een kind van hem had, en ze vertelde ons dat de baby, een zoon, op dit ogenblik tegen de Duitsers vocht in het Franse leger.’²² De internationale media pikten het verhaal op en betoogden hoe bijkomend onderzoek had aangetoond dat de bloedgroep en het handschrift van Loret en Hitler overeenkwamen, en dat fotometrisch onderzoek de fysieke gelijkenis objectief kon vastleggen.²³ Kort nadien verklaarde Lorets zoon Philippe dat hij de strijd om erkenning toch zou voortzetten.²⁴ In 2018 liet hij bij de Russische staatszender NTV een speekseltest afnemen. De genetische sporen zouden vervolgens vergeleken worden met de schedel- en tandfragmenten die in Moskou worden bewaard en die volgens sommigen aan Hitler worden toegeschreven. “Of de navorsingen iets anders zullen opleveren dan het vele spoorwerk naar het privéleven van de jonge soldaat eerste klasse Hitler, is twijfelachtig,” schreef Sven Felix Kellerhoff in een uitgebreid opiniestuk in *Die Welt*. Hij verwees naar de omstrede herkomst van de stoffelijke resten in het Russische archief en naar de grote afstand tussen soldaat Hitler en zijn vermeende geliefde in de kritieke periode, die elk lichamelijk contact vrijwel onmogelijk maakte. Bovendien haalde hij het getuigenis van Alice Lobjoie (de zus van Charlotte) aan, die de onbekende onderofficier meermaals had gezien en categoriek elke gelijkenis met Hitler afwees.²⁵ Sinds 2018 heerst stilte over het onderwerp. Als de Russische DNA-analyses bekend worden gemaakt en negatief blijken te zijn, dan moet de claim van Philippe Loret, tot verder bewijs van het tegendeel, als bijzonder ongehoorzaam van de hand worden gewezen en niet in het historische canon worden opgenomen. ●●●

(19) Mulders, Jean-Paul, *Op zoek naar de zoon van Hitler. Gelikte postzegels en een oud schilderij*, Soesterberg: Uitgeverij Aspekt, 2009, 105 p.

(20) Knopp, *Geheimen*, 229-236.

(21) Béglié, Jérôme, “Le fils français caché d’Adolf Hitler,” *Le Point*, 17 februari 2012 (online versie).

(22) “Birmingham soldier claimed he met mother of Hitler’s love child during Second World War,” *Birmingham Mail*, 13 maart 2012 (update 14 oktober 2012) (online versie).

(23) Allen, Peter, “Hitler had son with French teen,” *The Telegraph*, 17 februari 2012 (online versie).

(24) Beernaert, Luc, “Franse loodgieter (56): ‘Ik ben kleinzoon van Hitler,’” *Het Laatste Nieuws*, 10 april 2012 (online versie).

(25) Kellerhoff, Sven Felix, “DNA-Test soll beweisen, dass Hitler ein Sohn hatte,” *Die Welt*, 24 april 2018 (online versie).

••• **OVER AUTORITAIRE VADERS, DRENKELINGEN, FILOSOFEN EN ZWERVERS – HITLERS JEUGD (1894-1914)**

Kershaw wees op de desinteresse van Alois Hitler voor zijn gezin, zijn onrustige geest die hem aanzette tot regelmatig verkasten, de deerniswekkende vader-zoon-relatie, de steeds slechter wordende schoolresultaten van de jonge Hitler en het vroege overlijden van de beide ouders (Alois stierf op 3 februari 1903 bij het drinken van een glas in *Gasthaus Wiesinger*, Klara overleefde hem bijna vier jaar, tot ze in december 1907 aan borstkanker overleed).²⁶ In 1908 verhuisde Adolf Hitler naar Wenen, waar hij van de regen in de drop terecht kwam, tot hij in een tehuis voor daklozen belandde. “Ergens voor Kerstmis 1909 [voegde hij zich] bij het menselijke wrakhout dat was aangespoeld in het grote en gloednieuwe opvanghuis voor daklozen (*Asyl für Obdachlose*) in Meidling, niet ver van slot Schönbrunn,” schreef Kershaw. “De kleinburger die niets zozeer vreesde als het vooruitzicht tot het proletariaat te vervallen, had een maatschappelijk dieptepunt bereikt.”²⁷ Toch dringen zich ook wat deze analyse betreft enkele bijstellingen en nuances op.

In 2017 werden op een zolder in Wenen 31 onbekende brieven teruggevonden van Alois Hitler-Schicklgruber, Hitlers vader. De correspondentie betreft vooral aan- en verkoop van vastgoed, maar hier en daar licht Hitlers vader een sluier van zijn diepste gevoelens op – vooral hoe de voortijdige dood van zijn twee eerste echtgenotes en drie kinderen uit zijn derde huwelijk hem op de rand van een zenuwzinking hadden gebracht. De brieven geven aan dat niet zozeer de losse omgang met de wijnfles, maar eerder een zware griep in december 1902 en een longbloeding bij het kolenscheppen in januari 1903 aan de basis lagen van Alois’ plotse overlijden. Sandgrubers boek belicht een kant van Alois Hitler die we niet kenden. Door uitgebreid onderzoek in lokale krantenarchieven biedt zijn studie de lezer ook een *couleur locale* aan van de kleine dorpjes en steden waar de jonge Adolf Hitler opgroeide (Braunau, Passau, Urfahr, Lambach, Linz) – een beeld dat voor niet-Oostenrijkse historici wellicht moeilijk te reconstrueren viel.²⁸

(26) Kershaw, I, *Hitler*, 40-46.

(27) Idem, p. 89.

(28) Sandgruber, Roman, *Hitlers Vater. Wie der Sohn zum Diktator wurde*, Wenen en Graz: Styria Buchverlage, 2021, 303 p.

In 2012 vulde de *Daily Mail* Hitlers biografie aan met een twijfelachtig verhaal, afkomstig van een inmiddels overleden priester, Johann Nepomuk Kuehberger. Dié zou de vijfjarige Hitler, die in 1894 al spelend door het ijs van de Inn was gezakt, van een wisse verdrinkingsdood hebben gered. Het verhaal is zo goed als zeker een fabel. Het artikel in de *Donau Zeitung* (9 januari 1894), dat als bewijs voor de anekdote moet dienen, heeft het inderdaad over een knaap die op 7 januari door het ijs van de Inn was gezakt, maar noch de naam of de leeftijd van het slachtoffer, noch die van de jongen die hem uit het water haalde worden vermeld; Kuehberger was 6 maanden jonger dan Hitler, dus moet op het ogenblik van zijn reddingsactie iets ouder dan vier zijn geweest.²⁹ Hitlerverhalen over zware longontstekingen, verwijderde amandelen, een slecht ingedaalde teelbal en een door een geit afgeknabbelde penis werden in 2009 door een uitvoerige analyse van een Duits historicus en een emeritus professor geneeskunde, verbonden aan de befaamde Charité in Berlijn, naar het rijk der fabelen verwezen.³⁰ Even ongeloofwaardig is de these dat Hitler in 1904 samen met Ludwig Wittgenstein de *Realschule* in Linz zou hebben bezocht.³¹ Kimberley Cornish, die het verhaal lanceerde, beweerde niet enkel dat de twee historische personages dezelfde schoolruimte hadden gedeeld, maar ook dat het extreme denken en handelen van de dictator deels als een reactie op zijn contact met de vermaarde Oostenrijkse filosoof begrepen moet worden. De auteur baseert zich voor zijn analyse op een zwart-wit foto van 13 bij 18 centimeter die stamt uit het *Bundesarchiv* in Koblenz.³² Op de afbeelding zijn 41 personen te zien, gegroepeerd rond één volwassen, bebaarde en bebrilde man, die voor de foto de benen heeft gekruist. Volgens het opschrift op een in 1936 afgedrukt exemplaar werd de foto omstreeks 1901 genomen in de Staats-Ober-Realschule in Linz aan de

(29) Hall, Allan, “Reveiled. The priest who changed the course of history... by rescuing a four-year-old Hitler from death in an icy river”, *The Daily Mail* (on-line versie), 6 januari 2012.

(30) Neumann, Hans-Joachim en Eberle, Henrik, *Was Hitler ill? A final diagnosis*, Cambridge: Polity press, 2013 (1^e editie: *War Hitler Krank*, 2009), 244 p.

(31) Cornish, Kimberley, *Een joodse jongen. Over de ontmoeting tussen Hitler en Wittgenstein die de loop van de geschiedenis zou veranderen*, Houten en Antwerpen: Van Reemst Uitgeverij/Unieboek en Uitgeverij Icarus, 1998, 336 p.

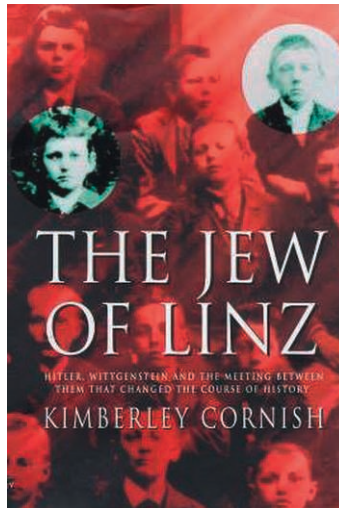
(32) De afbeelding bevindt zich in de beeldbank van het *Bundesarchiv* in Koblenz, zie: [https://www.bild.bundesarchiv.de/cross-search/search/_1567085806/?search\[view\]=detail&search\[focus\]=1](https://www.bild.bundesarchiv.de/cross-search/search/_1567085806/?search[view]=detail&search[focus]=1)

Donau en is de volwassen man professor Oskar Langer. Hitler staat op de bovenste rij, helemaal rechts (*Hitler oberste Reihe ganz rechts*); ook het archiefonds bevestigt dit met een opschrift (*Klassenfoto. Adolf Hitler als Schüler*). Het opschrift vermeldt niet dat ook Ludwig Wittgenstein op de foto te zien is; als de afdruk van 1936 dateert, is dat op zijn minst merkwaardig (Wittgenstein maakte toen al furore in Cambridge, en zijn ‘Tractatus Logico-Philosophicus’ was al bijna vijftien jaar in omloop in Duitsland en Groot-Brittannië). Bovendien stamt de afbeelding uit 1901 – Wittgenstein liep school in Linz van 1903 tot 1906. De kleine magere jongen (“op minder dan een armlengte van [Hitler] af, een rij lager iets meer naar links”) zou volgens de auteur, die zich baseert op een onderzoek van de identificatieafdeling van de politie in Victoria, ‘zeer waarschijnlijk’ Wittgenstein zijn. In voetnoot 19 en 20 duidt Cornish de foto en bedankt hij de researchers voor het “zeer grondige onderzoek” maar een mogelijke vindplaats van deze historisch niet onbelangrijke analyse wordt niet vermeld. Een speurtocht naar de bij naam genoemde onderzoekers in ‘s werelds grootste digitale catalogus (worldcat) leverde alvast geen resultaten op. Zelfs mocht de datum fout, het opschrift onvolledig, en de jongen op de foto daadwerkelijk Wittgenstein zijn, dan blijkt daaruit nog niet dat de beide jongens regelmatig contact met elkaar hadden, hoe die contacten verliepen en welke impact ze hadden op het verdere leven van de twee protagonisten. “Het is niet erg waarschijnlijk dat Ludwig of Adolf destijds ook maar het geringste vermoeden hadden van elkanders toekomstige betekenis,” oordeelde Alexander Waugh in zijn familiechroniek van de Wittgensteins.³³

Hitler woonde in 1906 voor het eerst kort en vanaf februari 1908 langere tijd in Wenen – hij had het er hoegenaamd niet gemakkelijk. Maar of hij eind 1909 in het tehuis voor daklozen in Meidling verbleef, zoals

(33) Waugh, Alexander, *De Wittgensteins. Geschiedenis van een excentrieke familie*, Amsterdam: De Bezige Bij, 2009, 415 p. (citaat p. 51)

Kershaw schreef (die zich voor zijn bewering onder meer op het pas verschenen boek van de Oostenrijkse historica Brigitte Hamann beriep – zij baseerde zich op haar beurt op het verslag van Hitlers toenmalige metgezel Reinhold Hanisch, waarvan geen origineel bestaat en dat in zijn bijgewerkte versie, zover het Hitler betreft, als vrij ongeloofwaardig mag worden beschouwd),³⁴ is verre van zeker. Anna Maria Sigmund maakte haar lezers attent op een weinig bekend artikel in een lokaal jaarboek, waarin een nauwkeurige analyse werd gemaakt van een gelijnd schriftje van 20 bij 13 centimeter uit het jaar 1908, waarin de jongere zus van Klara Pözl, Johanna, de uitgaven van het gezin optekende.³⁵ Het historisch document was op het einde van de Tweede Wereldoorlog door Hitlers zus Paula aan een buurvrouw, Leontine Kobler, geschonken. Nadat ze samen met haar moeder door de geallieerden uit haar woning aan de Gersthoferstrasse 24 was verdreven, slaagde dochter Mimi er toch in het kleinood in veiligheid te brengen. Het werd in 1993 door een neef aan het *Oberösterreichisches Landesarchiv* te Linz geschonken. Eén aantekening geeft aan dat Johanna Pözl haar neef in 1908 naast enkele kleine bedragen 924 Kronen overmaakte – een aanzienlijke som, waarmee twee jaar huur voor een woning met drie kamers kon worden betaald.³⁶ Hitlers ascetische levensstijl mocht dan een feit zijn, dat hij in een tehuis voor daklozen “tussen de zwervers, alcoholisten en armoedzaaiers in de onderste lagen van de samenleving” zou hebben geleefd, wordt door deze aantekening in elk geval sterk gerelativeerd. Kershaw, die het artikel in zijn bibliografie opnam en er in voetnoot 259 (p. 115) ook

– “De jood uit Linz” van Kimberley Cornish – over de vermeende ontmoeting van Hitler met Ludwig Wittgenstein

den betaald.³⁶ Hitlers ascetische levensstijl mocht dan een feit zijn, dat hij in een tehuis voor daklozen “tussen de zwervers, alcoholisten en armoedzaaiers in de onderste lagen van de samenleving” zou hebben geleefd, wordt door deze aantekening in elk geval sterk gerelativeerd. Kershaw, die het artikel in zijn bibliografie opnam en er in voetnoot 259 (p. 115) ook

(34) Hamann, Brigitte, *Het Wenen van Hitler. De biografie van de jonge Adolf*, Utrecht: Omniboek, 2014 (1^e editie 1998), 508 p. (hier pp. 166-170 en 198-199)

(35) Sigmund, *Diktator, Dämon, Demagoge*, 146-162.

(36) Marckhogg, Gerhart, “Von der Hohlheit des gemächlichen Lebens: Neues Material über die Familie Hitler in Linz.” *Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereines*, 1993 (138) 267-277 (online versie).

- naar verwees, nam niettemin de versie van Hanisch over – historici na hem deden dat ook.³⁷

HITLER, DE EERSTE WERELDOORLOG EN DE DEMOBILISATIE (1914-1919)

“De Eerste Wereldoorlog heeft Hitler mogelijk gemaakt. Zonder oorlog, smadelijke nederlaag en ontreddering na een revolutie zou de mislukte kunstenaar en maatschappelijke randfiguur niet zijn intrede in de politiek hebben gedaan,” merkte Kershaw op. “Zonder de radicalisering van de Duitse bevolking die daarvan het gevolg was, zou de rauwe, van haat doortrokken boodschap van de agitator geen gehoor hebben gevonden (...). De oorlog zelf riep de fanaticus in Hitler wakker.”³⁸ Kershaw schetste hoe het nationalisme zich medio 1914 diep had genesteld in alle maatschappelijke geledingen. Volgens hem werd een militair conflict door een aanzienlijk aantal Duitsers als het geschikte antwoord op de binnen- en buitenlandse instabiliteit beschouwd en werd de oorlogsverklaring in juli 1914 door heel wat burgers op uitzinnige euforie onthaald. Hitler was slechts één van de vele jongeren die zich vrijwillig in het leger (het 16e Beierse reserve infanterieregiment) liet inlijven. Daar onderscheidde hij zich niet enkel als onvermoeibare en dappere koe-rier, waarvoor hij het IJzeren Kruis Tweede en Eerste Klasse ontving, maar ontwikkelde hij ook het virulente racisme dat zich in de volgende jaren in het bijzonder op de joden zou richten. Een Britse gifgasaanval bij Wervik op 13 oktober 1918 beëindigde Hitlers deelname aan de Eerste Wereldoorlog – verblind door het gas werd hij naar een hospitaal in Pasewalk overgebracht, waar hij verbleef toen de keizer abdiceerde en Duitsland de wapens neerlegde (David Lewis’ these, dat Hitlers grootheidswaanzin een gevolg was van de therapeutische behandeling die hij in Pasewalk kreeg van de Duitse neuropsychiater Edmund Forster, is gebaseerd op een wel erg eigenzinnige lezing van

(37) Ullrich, Volker, *Adolf Hitler. De jaren van opkomst*, I, Uitgeverij De Arbeiderspers: Amsterdam, 2014, 960 p. (hier p. 47); Peter Longerich is voorzichtiger en stelt dat Hanisch ‘naar eigen zeggen’ in het tehuis voor daklozen in Meidling ‘op Hitler is gestoten’ (wat niet betekent dat die laatste er woonde), zie: Longerich, Peter, *Hitler. Biographie*, München: Siedler Verlag, 2015, 1295 p. (hier p. 34); Ham, Paul, *Young Hitler. The making of the Führer*, Londen: Doubleday, 2017, 308 p. (pp. 43-46); Simms, Brendan, *Hitler. Only the world was enough*, Londen: Allen Lane, 2019, 668 p. (hier p. 6).

(38) Kershaw, I, *Hitler*, 121 en 141.

slechts één literaire bron en de herinterpretatie van wat indirect bewijs – ze kan nauwelijks als een valabele historische hypothese worden beschouwd).³⁹ Hoewel wezenlijke elementen van Hitlers ideologie (*Lebensraum im Osten*, de versmelting antibolsjewisme en antisemitisme) nog niet waren uitgekristalliseerd, legde Hitler de schuld voor de nederlaag bovenal bij de centrum-linkse, sociaaldemocratische politici.

Baanbrekend, in zoverre het de relatie Hitler-Eerste Wereldoorlog betreft, is de monumentale studie van de Britse historicus Thomas Weber. Dié doorworstelde niet enkel de officiële geschiedenissen van Hitlers regiment, maar haalde ook tal van relevante documenten van onder het stof in drie dozijn archieven en bibliotheken in zeven verschillende landen. Hij analyseerde dagboeken en brieven uit privécollecties en sprak met de verwanten van joodse en niet-joodse militairen die samen met Hitler aan het westelijke front hadden gediend. Zijn onderzoek leidde tot stevig gefundeerde en bijzonder interessante nieuwe inzichten. Vooreerst relativeerde hij het enthousiasme dat in Beieren in augustus 1914 zou hebben bestaan voor de oorlog. Die geestdrift zou volgens Weber niet zo groot zijn geweest als doorgaans wordt aangenomen – de joelende menigte op de Odeonsplatz in München vertegenwoordigde niet meer dan een fractie van de 600.000-koppige stadsbevolking, meende de auteur, en ze zette haar gejuich enkel in toen de camera begon te draaien. Bovendien, zo blijkt uit het dagboek van het bataljon, diende slechts een minderheid van alle leden zich vrijwillig aan: slechts 32 van de 216 leden van de eerste compagnie waren op 1 september 1914 niet dienstplichtig. Weber betwijfelde tevens of Hitler het IJzeren Kruis Eerste (4 augustus 1918) en Tweede Klasse (2 december 1914) had ontvangen wegens betoonde moed. Toen het List-regiment in maart 1915 een risicovolle tegenaanval uitvoerde in de omgeving van Neuve-Chapelle, waarbij 243 regimentsleden sneuvelden, bevond Hitler zich ver van het krijgsgewoel, op het regimentshoofdkwartier in het Bois du Biez. Tot december 1915 wisselde hij een verblijf in een privévertrek in Fournes af met een dienst in Fromelles, op een relatief veilige afstand van de vijandelikheden (kort daarvoor, in november 1915, kocht hij met zijn karige soldij een boekje

(39) Lewis, David, *The man who invented Hitler. The making of the Führer*, Londen: Headline Book Publishing, 2003, 370 p.

over architectuur van de Duitse kunsthistoricus Max Osborne – hij schreef zijn naam en de datum van zijn aankoop in de rechterbovenhoek van de eerste bladzijde; het werk bevindt zich in de afdeling ‘Zeldzame boeken’ van de *Library of Congress* en is voor zover bekend het oudste bewaarde boek dat door Hitler werd aangekocht; een tweede tikte hij op de kop in 1916, naar aanleiding van een bezoek aan Brussel in juli van dat jaar).⁴⁰ Nadat een granaatscherf hem in oktober 1916 in de linkerzijde had getroffen werd hij naar Beelitz gestuurd om te herstellen. Hij was er niet bij toen zijn regiment aan de bloederige slagen aan de Somme en in Vimy deelnam. En eind oktober 1917, terwijl zijn eenheid in donkere spelonken beschutting zocht tegen Frans trommelvuur en in inderhaast gedolven, schaars bedekte kuilen sliep, ging hij met compagnieleider Anton von Tubeuf op wilde zwijnen jagen in de omliggende bossen (zoals blijkt uit drie ooggetuigenverslagen en één contemporain dagboekfragment). Hitler kreeg de beide IJzeren Kruisen niet voor zijn uitzonderlijke prestaties en betoonde moed, maar omdat hij als koerier connecties had met officieren die hem voor die onderscheidingstekens konden voordragen. Doordeweekse soldaten, die hun leven riskeerden in het slijk van de loopgraven ver van de hoofdkwartieren, kregen ze daarom zelden – van de 87 dragers van het EK1 uit Hitlers regiment waren er slechts twee gewone soldaten. Tot slot beargumenteerde Weber dat noch Hitler noch het regiment waar hij deel van uitmaakte door de oorlog werden geradicaliseerd. Toen de List-soldaten in december 1918 in Nordrhein-Westfalen werden ingezet om het links-radicalen Barmen voor opstanden te behoeden, sloten ze zich niet bij de revolutionairen aan, maar versterkten ze het politieke centrum; en enkele maanden later koos slechts een handvol veteranen de kant van de extreemrechtse *Freikorpsen*, die door de overheid waren opgeroepen om de radenrepubliek in Beieren met geweld neer te slaan. Hitler zelf werkte eind 1918, begin 1919 als propagandist voor het Eisnerbewind, keerde zich tegen voormalige strijdmakkers die zich al te radicaal opstelden en ging pas in de late zomer van 1919 zelf in woord en in geschrift de extreemrechtse toer op.⁴¹

(40) Ryback, Timothy, *Hitlers privébibliotheek*, Amsterdam: Uitgeverij Balans, 2008, 294 p.

(41) Weber, Thomas, *Adolf Hitler en de Eerste Wereldoorlog. Het ware verhaal*. Amsterdam, Nieuw Amsterdam Uitgevers: 2011, 510 p.

© Bundesarchiv, Bild 146-1974-082-44 / CC-BY-SA 3.0, Wikimedia commons

– Hitler (zittend, uiterst rechts), met leden van het 16^e Beierse reserve infanterieregiment en de fox terriër Fuchsl (wellicht 1914)

In 2016 spitte Thomas Weber ook de onmiddellijke naoorlogse periode uit, die volgens de auteur doorslaggevend was voor Hitlers ideologische vorming. Hij maakte daarvoor gebruik van meer dan veertig fondsen, die hij raadpleegde in twintig Duitse, Britse en Amerikaanse archieven. In ‘Hitlers metamorfose’ beschreef Weber hoe Hitler zich in november 1918 vrijwillig bij de radicale Beierse socialisten aansloot (wat Kershaw ook al wist: “Zijn eerste politieke taak vervulde Hitler dus in dienst van de door de SPD en USPD geleide revolutionaire regering,” p. 174), en voerde hij bijkomende argumenten aan dat Hitler het socialisme ook na de mislukte Lotter-Putsch (die Kershaw niet vermeldt), de moord op Kurt Eisner (op 21 februari 1919) en de proclamatie van de extreemlinkse radenrepubliek (april 1919) trouw bleef. Om zeker niet uit het leger ontslagen te worden, veranderde Hitler het geweer in mei 1919 van schouder (en niet eind april, zoals Kershaw beweerde) en ging hij (samen met een kleine groep mouleerbare jonge mannen, zoals de wees Max Irre – die in Kershaws studie niet voorkomt) als informant voor de conservatieve *Reichswehr* aan de slag. De zes ‘Volkskurse’ die hem daar werden aangeboden, maakten hem anti-Frans, een tegenstander van het kapitalisme én het communisme, en een gezworen vijand van het jodendom.⁴²

(42) Weber, Thomas, *Hitlers metamorfose. Hoe een gewone soldaat de architect van nazi-Duitsland werd*, Amsterdam: Nieuw Amsterdam Uitgevers, 2016, 463 p.

••• Kershaw veronderstelde dat Hitlers antisemitisme zich in fasen had ontwikkeld (“hoe antisemitisch hij als aanhanger van Schönerer ongetwijfeld ook geweest is, dat hij ter verklaring van alle kwaad in de wereld zijn raciaal anti-semitische doctrine toen al had ontwikkeld, is onwaarschijnlijk”) en nam de verklaring van Albert Speer – dat Hitler zich pas in Wenen van ‘het gevaar van het jodendom’ bewust was geworden – voor waar aan. “Het meest waarschijnlijk lijkt dat Hitler, zoals hij later zelf schreef, de joden in Wenen is gaan haten.”⁴³ Die these werd in 2005 getoetst door Peter den Hertog, een Nederlands historicus en cultuurwetenschapper. In ‘Hitlers schutkleur’ maakte hij een nauwkeurige analyse van de beschikbare bronnen waaruit Hitlers antisemitisme moet blijken in de Weense periode, in München, tijdens de Eerste Wereldoorlog en de onmiddellijke naoorlogse periode. Den Hertog vond geen enkele betrouwbare aanwijzing dat Hitler er voor mei 1919 antisemitische opvattingen op na zou hebben gehouden. De auteur beschreef daarentegen vijftig voorbeelden van Hitlers paranoia, die hij als basis voor Hitlers antisemitisme beschouwde – een jodenhaat die pas tot volle wasdom kwam door de redenaarscursus die hij in de eerste helft van 1919 in München van Gottfried Feder en anderen kreeg.⁴⁴ In een recent artikel voor de ‘Journal of Holocaust Research’ beargumenteerde Thomas Weber echter dat Hitlers antisemitisme zich mogelijks door gebeurtenissen in zijn persoonlijke levenssfeer al voor de Eerste Wereldoorlog zou hebben ontwikkeld. Weber baseerde zich voor zijn stelling op een tot dusver onbekend interview, dat de Duitse filmmaker Karl Höffkes in 1994 afnam van Elisabeth Grünbauer (geboren Popp). Van mei 1913 tot de late zomer van 1914 betrok Hitler bij haar ouders (kleermaker Joseph Popp en diens echtgenote Anna) een kleine kamer op de derde verdieping van hun woning in München. Grünbauer beweerde dat Hitler Wenen zou hebben verlaten omdat joden er naar zijn mening té nadrukkelijk aanwezig waren. Toén al hing hij volgens haar een onopvallend antisemitisme aan, waarin de vermeende uitbuiting door Oostenrijkse en Duitse joden centraal stond.⁴⁵ Of de herinneringen

van een toentertijd 8-jarige (Elisabeth Popp werd in mei 1905 geboren) acht decennia na de feiten, voldoende zullen zijn om de dominante inzichten ingrijpend te wijzigen, valt echter nog af te wachten.

BESLUIT

Sinds de publicatie van Kershaws Hitlerbiografie leverde het historisch onderzoek belangrijke nieuwe (of meer verfijnde) inzichten op. De familiegeschiedenis van de latere kanselier is terug te voeren tot het midden van de 16^e eeuw; geen van zijn voorouders heeft zich voor zover bekend openlijk tot het jodendom bekend (Konder, Vermeeren, Zdral, Knopp); hoewel ze niet bijzonder welstellend waren, waren ze evenmin verpauperd (Sigmund, Marckhgott); collateralen en hun descendenten hebben zich over Europa en de Verenigde Staten verspreid (Zdral; Hinz-Wessels); en bewijs voor een directe nakomeling uit een buiten-echtelijke relatie is op dit ogenblik niet voorhanden (Mulder). Recent opgedoken bronnen geven aan dat Hitlers vader geen emotioneel afgestompte drinkbroer was (Sandgruber). Hitler bracht op school wellicht geen tijd door met Ludwig Wittgenstein en werd naar alle waarschijnlijkheid als kleuter nooit door een welmenende priester van de verdrinkingsdood gered, en evenmin beschikken we over overtuigend bewijsmateriaal dat hij in Wenen in een tehuis voor daklozen zou hebben gewoond (hooguit dat hij er even aanwezig is geweest) (Hamann, Kimberley, Sigmund). Hoewel hij zich tijdens en na de Eerste Wereldoorlog sterk met zijn legereenheid identificeerde, bevond hij zich tijdens de grootste veldslagen niet in de voorste gelederen van het front en ontving hij zijn eretekens niet zozeer voor betoonde moed, maar omdat hij goede contacten onderhield met zijn officieren (Weber). Zijn ideeën en beslissingen kunnen niet worden verklaard door zijn medische geschiedenis; evenmin lag therapeutisch ingrijpen aan de basis van zijn megalomanie (Neumann en Eberle; Lewis). Mogelijks ontwikkelde zijn antisemitisme zich in de nasleep van de Grote Oorlog, maar nieuwe pistes van een zich eerder ontwikkelde jodenhaat worden volop verkend (Den Hertog, Weber). ■

Fabian Van Samang

(43) Kershaw, I, 88, 99 en 103.

(44) Den Hertog, Peter, *Hitlers schutkleur. De oorsprong van zijn antisemitisme*, Amsterdam en Antwerpen: Uitgeverij de Arbeiderspers, 2005, 264 p.

(45) Weber, Thomas, “The pre-1914 origins of Hitler’s antisemitism revisited,” *Journal of Holocaust Research*, 34:1, 2020, 70-86 (zie: https://aura.abdn.ac.uk/bitstream/handle/2164/16845/Weber_JHR_OriginsHitlersAntisemitism_AAM.pdf?sequence=1).